

Вукић ИЛИНЧИЋ*

ОПРАВДАНОСТ БАЛКАНСКИХ РАТОВА ПРЕМА ЈАВНОМ МЊЕЊУ У ЦРНОЈ ГОРИ 1912/1913. ГОДИНЕ

Апстракт: У раду је ријеч о реакцији јавног мњења у Црној Гори пред балканске ратове и њихова оправданост као ослободилачких.

Кључне ријечи: балкански ратови, Скадар, црногорска штампа, ослобођење

Један од најсвјетлијих периода у српској историји, али и историји балканских народа су балкански ратови 1912/1913. године. Наиме, Турци су после петовјековног владања истјерани коначно са Балканског полуострва. То се, истина, могло десити и прије, ако се узме у обзир да је Османско царство још од много раније било прави „болесник на Босфору”, или „див на стакленим ногама”, како су га називале дипломате ондашње Европе. Међутим, због себичних интереса исте те Европе, односно појединих европских држава, прије свих Енглеске и Аустроугарске, Турци су били присутни на европском тлу све до почетка 20. вијека.

Ни тада, да су балканске државице питале велике силе, не би дошло до балканских ратова, али су се оне осјећале довољно снажним да саме предузму акцију у ослободе још неослобођене крајеве.

I

На почетку 20. вијека велике силе су заоштравале односе свуда у свијету, а то се одражавало и на Балканско полуострво. Питање

* Др Вукић Илинчић, Музеји и галерије Подгорице

је било: ко ће попунити вакуум који настаје пропадањем Османског царства на Балкану, односно ко ће имати највећу улогу у рјешавању *Источној ишшања*. Наиме, аустроугарска спољна политика је све карте бацила на независне српске и балканске државе и њихово анектирање у Хабзбуршку монархију, као што је учинила са Босном и Херцеговином. Балкански ратови ће је преухитрити и за неко вријеме одложити таква освајања. Своје гесло: *Прогора на Исток — Drang nach Osten*, покушаће да остваре већ 1914. године, изазивањем до тада највећег и свјетског рата, али се на крају, игром судбине, Аустроугарска сама урушила у сопственој агресији.

Осим тога, и Турско царство се, и поред свих реформи за вријеме самовладе султана Абдула-Хамида, убрзано разара. Не престаје унутрашња анархија, покрети народа потресају слабе царске темеље, а околне, већ независне балканске државе све раде да убрзају његову пропаст. Буне, немири и устанци били су врло чести, а околне балканске државице нескривено су их помагале.

Трошна зграда Турског царства почиње пуцати на све стране, нарочито од Младотурске револуције 1908. године и свргавања султана Абдул-Хамида у прољеће наредне године. Младотурци су вјеровали да њихова држава страда због хетерогених тежњи њихових разнородних поданика, и свом снагом су покушали да у њима створе државну свијест која би их везала за Стамбол. Из тих разлога почињу са реотоманизацијом, присиљавајући своје поданике различитих народности, вјера и осјећања да „обнове старе идеале” турске државе, не осјећајући да се то на почетку 20. вијека без тешких потреса не може десити. Нијесу увиђали да је традиција у свијести балканских народа оживјела, а везе са осталим саплеменицима ван Турске постале веома јаке. Стога и почиње отпор на све стране.

Међународне околности и терор младотурака убрзавају склапање савеза балканских држава. Између Србије, Црне Горе, Грчке и Бугарске склопљени су међусобни савези током прве половине 1912. године. Савез је склопљен под патронатом Русије, која је савјетовала да он буде одбрамбени, али су државе потписнице сматрале да је крајње вријеме да изврше историјску мисију и ослободе своје сународнике испод турског јарма. Рат је убрзао и албански покрет љета 1912. године, који се завршио његовим тријумфом и великим привилегијама датим од стране Турске.

У јесен, 4. октобра 1912. године (по старом календару), објавили су савезници Турцима рат, док је то Црна Гора учинила нешто раније, 25. септембра.¹

II

Пред почетак балканских ратова на црногорско-турској граници долазило је до честих инцидената, највише у долини Таре и Васојевићима. Ови инциденти су прерасли у љето 1912. године у оружане сукобе локалног карактера. У јулу исте године на караули близу данашњег Мојковца (Пржиштима) уништена је у једном нападу са црногорске стране караула са 33 стражара. Том приликом црногорски пограничари имали су 15 мртвих и око 20 рањених. Иза тога је услиједио напад и на друга турска погранична утврђења, од којих је 11 било порушено. Срби из Беранске нахије уништили су пет турских пограничних караула и директно ступили у сукоб са турском влашћу, због чега је Турска из Азије преbacила појачање у људству и наоружању у ово тада погранично подручје.²

Наиме, на подручју некадашње турске административне области Новопазарског санџака, инциденти су се континуирано дешавали још од црногорско-турског разграничења послје ратова 1876–1878. године и спровођења одлука Берлинског конгреса, јер је турска власт опструирала те одлуке, односно ометала разграничење и предају појединих територија Црној Гори, изазивајући неспокој код српског становништва.³

Пошто је граница ишла долином Таре, и прије ових већих сукоба дешавали су се скоро свакодневни инциденти у којима су учествовали не само војници граничари већ и погранично становништво. Гранична линија је била веома близу, па су једни друге и голим оком могли да држе на нишану у току свакодневних радова на имањима.⁴

¹ Видјети опширније: Васа Чубриловић, *Историја политичке мисли у Србији XIX века*, Београд, 1958, 379–400.; Владимир Ђоровић, *Историја Југославије*, Београд, 1933, фототипско издање, Београд, 1989, 551–555.

² Никола Шкерковић, *Црна Гора на освијку XX вијека*, Београд, 1964, 577.

³ Видјети опширније: Ђоко Пејовић, *Политика Црне Горе у Зајарју и Горњем Полимљу 1878–1912*, Титоград, 1973.

⁴ Народни музеј Црне Горе, Цетиње, Библиотечко-архивско одјељење (у даљем тексту НМЦГ БАО), фонд. Никола I, кутија за 1911, бр. 85, 18. 4. 1911. За

Тадашња црногорска штампа је редовно обавјештавала јавност о инцидентима на граници са Турском. У једном чланку се каже: „На нашој граници са Турском још није повраћен мир. Тамо још једнако пуца пушка објесних турских стражара и њихових крволочних кордона...”⁵

Подручје Новопазарског санџака није било само питање великих сила, како је жељела да представи Аустроугарска. Названо „политичким земљоузом”, јер је остало у саставу Турског царства као клин између двије српске државе, постало је животно питање Срба, посебно оних у тој области. Стратешки интерес и Србије и Црне Горе било је спајање граница. Знала је то турска власт, па је српско становништво и због тога било изложено разним притисцима од стране домаћег, али вјерски фанатизованог становништва, лоше локалне власти и неефикасних и пристрасних судова, те погоршању аграрних односа и оптерећењу све већим порезима.

И Црна Гора и Србија настојале су да обезбиједи што већу сигурност за српски живаљ и зато су радиле на националном питању у овом дијелу неослобођене области. Иначе, национална свијест у подручју некадашње немањихке Рашке државе била је на високом нивоу и национални рад се одвијао без већих напора. Ипак, није био синхронизован између двије српске државе јер су и једна и друга настојале да учврсте свој утицај и захвате што већу територију. Интересна сфера краља Николе, поред Скадра, захватала је и територију Новопазарског санџака и Метохију, а Србија се више окренула Македонији, Косову и Метохији.⁶

И српски живаљ тражио је ослонац и заштиту српских земаља. Неколико година раније, први опозициони лист у Црној Гори *Народна мисао*, објављује анонимна писма појединаца из неослобођених крајева. У једном се, између осталог, каже: „Доста је било јада и невоља, које је претрпио премучени српски народ овог краја од својих крвожедних сусједа (...) У тој очајној борби ишчекасмо вријеме када се указа зора на српском небу, која наговјешћаваше дане

Министра иностраних дјела, начелник Саво Рамадановић — Црногорском поштанству у Цариграду, бр. 1620, према извјештајима локалних пограничних команданата.

⁵ *Цетињски вјесник*, бр. 65, 14. 8. 1912, под насловом: „Са наше границе”.

⁶ Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903–1918*, Цетиње, 1981, 140–142.

љепше будућности (...) Срби беранске нахије, иако их је политичка међа одвојила опет нијесу — тако јако — осјећали тежину ропског јарма, јер ту су била њихова браћа у граници...”⁷

Погранични сукоби у првој половини 1912. године били су јаки и веома чести, да су наговјештавали скори рат. У низу таквих сукоба, међу жртвама је био и поткомандир црногорске војске Вукалица Драшковић.⁸ Вијест о његовој смрти пренијеле су тадашње службене новине, које наводе да је Драшковић био јунак кога је због „ратних подвига и храбрости красила Обилића медаља и Ђорђеуски крст (...) Стари овај наш граничар чије су ратничке заслуге врло велике није могао своме срцу да одоли, а да се и он не нађе међу оне борце који су били потекли да бране своје од напада и да штите земљишта своја, те је при заузимању шанца на Пржистима и погинуо...”⁹

Осјећајући коначну намјеру балканских држава, Турска је убрзавала сукобе ширих размјера својом бруталношћу над Србима у Рашкој области. Болно је одјекнуо покољ Срба у Сјеници, Бијелом Пољу и другим мјестима, гдје се одиграо „канибалски покољ Срба”, августа 1912. године.¹⁰

Цетињски вјесник још у јуну наговјештава рат, одмах након формирања тзв. ратне владе Митра Мартиновића: „Државни барометар сусједног нам Отоманског царства иде на ниже. Предсказује рђаво вријеме, зле дане. Црни облаци већ су се нагомилали. Још мало па ће ударити пљусак са страшним громовима...”. И даље иронично наставља: „Јадна Турска! и хала и врана са стране скочиле су да јој испију дивне источњачке очи и лише је најважнијег слова живота, па сада точкове њене будућности почеше тјерати низа страну, у пропаст, и први њени синови. Пропаст твоја од тебе, Израилу!”¹¹

Краљ Никола је издао наредбу о мобилизацији црногорске војске 18. септембра 1912. године, с образложењем да је изазвана „нередима и јаким појачањима царске отоманске војске” дуж грани-

⁷ *Народна мисао*, бр. 17, 24. 12. 1906, под насловом „Са наше границе”, а потписује га под псеудонимом „Шудиковац”.

⁸ Матија Бећковић у pjesмама помиње овог старог ратника: „...Косовски је задњи јунак био Вукалица Шуњов из Роваца...”.

⁹ *Глас Црногорца*, 32, 28. 7. 1912.

¹⁰ *Цетињски вјесник*, 68, 25. 8. 1912.

¹¹ *Цетињски вјесник*, 51, 27. 6. 1912.

це, те да је то средство за заштиту „земље и њених државних и националних интереса”. Јавност у Црној Гори била је одушевљена: „Ни пјесници српски из осамдесетијех година прошлога вијека не би могли у својој машти замислити доба и догађаје, које прижељкују данашња српска и балканска покољења. Петовјековни сан постао је јава. Идеали првих људи словенског хришћанства од Солуна до Биограда, од Цетиња до Варне примичу се остварењу. Руше се темељи под теретима неправде и страдања. Заблуде, разочарења и кобна подвојеност уступају мјесто здравим мислима, тврдим надама и међусобној љубави...”

Према договору балканских држава, Црна Гора је прва објавила рат 25. септембра 1912. године, а јавност је обавијештена дан касније. У прогласу краља Николе се, између осталог, образлаже: „Тужни вапај који допире из Старе Србије од тамошње наше потлачене браће, не може се даље подносити. Онамо немилосно кољу не само људе, него жене и нејаку ћецу српску (...) Дужност и љубав рода налажу вам да похитате браћи у помоћ...” На крају благосиља и моли се Богу да се остваре „снови” из његове „ране” младости, кад је с пјесмом наговјештавао „овај знаменити дан” и којом је „загријавао српске груди вјером да оружани морамо поћи: Онамо, онамо за брда она” — завршава овако проглас о почетку рата краљ Никола.¹²

Од црногорске објаве рата Турској, којом су почели балкански ратови, сва политичка и медијска активност била је усмјерена на јачање борбеног духа и патриотизма. Штампa објављује патриотске говоре и пјесме познатих пјесника, као Ђуре Јакшића „Јевропи”, у којој се баш њој спочитава толико дуг опстанак источњачког освајача на Балкану, што је у највећој мјери и истина.¹³ Улазак хришћанских држава у рат, а посебно српских држава Црне Горе и Србије, изазвао је опште одушевљење у васколиком Српству. Хер-

¹² *Цетињски вјесник*, 76, 22. 9. 1912; *Глас Црногорца*, 42, 26. 9. 1912.

¹³ *Цетињски вјесник*, 77, 26. 9. 1912, посљедња строфа пјесме *Јевропи* гласи:

„Па изгините!,
Посмијеха твога горди је збор.
И гинућемо, гинути славно,
И мачем пресећ' Гордијев чвор!
Изгинућемо-али слободни,
Јер Србин неће да буде роб!
Тамо далеко на светом гробљу
Потражићемо живот ил' гроб!”

цеговац *Алекса Шанџић* одушевљено пјева старој српској престоници: „ Призрене стари капије раствори! / Заљуљај звона нека Васкрс јаве! / С Ловћена тврдог и Авале плаве, / Сјутра, уз трубе, под стјегом, у зори, / Витезови, силни громови у доју, / Јездиће гордо уз калдрму твоју!...”¹⁴

III

На самом почетку ратних окршаја црногорска војска је забиљежила велики успјех. Истог дана када је објављен проглас краља Николе, испаљен је први топ са Фундине, недалеко од Подгорице, на турска утврђења у околини Тузи, што је уједно означило и почетак историјског ослободилачког рата и крај турске владавине на Балкану. Главнина снага била је усмјерена према Скадру у Зетском и Јужном одреду, а Источни одред, под командом бригадира Јанка Вукотића, имао је карактер помоћних снага које су изводиле акције у подручју Новопазарског санџака и према Метохији.

Већ 27. септембра у једном „ријетком по херојству, јуначком налету”, трупе Зетског одреда савладале су утврђено брдо Дечић изнад Тузи и низ оближњих утврђења. Такмичарски елан и велико одушевљење успјехом проузроковали су непотребне жртве; међутим, због успјеха који су улиједили, на жртве се мало обазирало. Тузи су заузеле 1. октобра, а у руке побједника пало је преко 6.000 турских војника. Трећи (Јужни) одред имао је такође видног успјеха у Крајини, на јужној обали Скадарског језера, приближавајући се Скадру.

Карактеристика балканских ратова, што се тиче црногорске војске је и то што су, у општем одушевљењу, у рат као добровољци ишли старци, ратници из минулих ослободилачких ратова 1876–1878. године, као и младићи који су, упркос строгој наредби, улазили у окршаје са непријатељем, што је резултирало непотребним жртвама. Због таквог заноса и јуриша у првим данима, црногорске снаге су имале успјеха ван сваког очекивања, као и Источни одред у снажном налету према Бијелом Пољу, Беранама, Пљевљима и Метохији.¹⁵

¹⁴ Пјесму је објавио *Цетињски вјесник* у жеку рата, бр. 83, 10. 10. 1912.

¹⁵ Јанко Вукотић, *Успомене из три раја*, Београд, 1996.; Н. Шкерковић, *н. д.*, 579–580; Видјети опширније: *Први балкански рај 1912–1913 (Операције црногорске војске)*, трећа књига, аутор: пјешадијски потпуковник Митар Ђуришић, Историјски институт ЈНА, Београд, 1960.

У извјештајима са ратишта каже се да су црногорске снаге у Беранама као плијен узеле „дванаест пољских брзометних топова са много муниције” које су оставиле турске снаге, а да су у „вароши нашли хране” за два мјесеца. Истиче се и одушевљење народа, као и то да је у Манастиру Ђурђеви ступови служено благодарење у част побједе црногорског оружја и „молепствије за здравље Краљево”, те да је краљ телеграмом честитао Јанку Вукотићу на успјеху и саопштио му да је одликован *Обилића медаљом*. У вези с ратиштем у близини Подгорице, пише да је принц Мирко Малисорима који су се јавили добровољно за борбу у црногорској војсци подијелио „1.500 црногорских капица”, као и то да многи странци долазе у логор код Загорича „да гледају турске заробљенике”.¹⁶

У балканским ратовима, иначе, све је било посвећено ослобођењу и борби против непријатеља, а потиснута сјећања на „насиља и гријехе наопаких режима”. Народ није заборавио, ни опростио, како каже Никола Шкерковић, већ одложио, а тада „живио у рату и за велике ратне задатке”. Као што је истакнуто, главнина снага била је усмјерена према Скадру, с намјером да се фактички и симболично заузме овај град, престоница некадашње српске Зетске краљевине.

Међутим, настаће конфузија у војним редовима због команданта Зетског одреда престолонаследника Данила и принца Мирка, који је отворено „роварио” против свога брата истичући своје претензије на црногорски престо. Јединство су додатно нарушавали повјерљиви људи краља Николе, који су тајно и одвојено од војних команданата слали извјештаје са фронта, са акцентом на понашање војних старјешина. Један од таквих повјерљивих људи био је Шпиро Поповић, чије ће дјеловање изазвати сукоб са штабом одреда и нерасположење међу самим ратницима. Шпијунажа је разарала најважнији фактор у рату — морал. У очима војника и старјешина углед је највише губио сам краљ Никола. Суревњивост синова краља Николе узроковала је многе погрешне тактичке потезе приликом освајања Скадра, као што је оклијевање црногорске војске за које није било никаквог разлога. Наиме, пут према Скадру био је практично отворен уз свесрдну помоћ малисорских католичких племена Груда, Хота и Кастрата. Оклијевање су искористиле турске трупе за прегруписање и довођење појачања, тако да су нара-

¹⁶ *Цетињски вјесник*, 81, 5. 10. 1912.

сле на 35.000 бранилаца Скадра у односу на 20.000 војника са црногорске стране. То је за посљедицу имало огромне жртве. Династичка себичност је ишла толико далеко да су се занемаривале жртве, већ је било важније ко ће симболично ући у Скадар, престолонаследник, коме је то било намијењено, или командант Јужног одреда, бригадир Митар Мартиновић, штићеник принца Мирка. У балканским ратовима Црна Гора је имала 10.350 мртвих и рањених, који су у највећој мјери страдали при опсади Скадра.

Због одуговлачења приликом заузимања Скадра, србијанска врховна команда је формирала *Приморски кор*, који је упућен као помоћ црногорским трупима, на челу са генералом Петром Бојовићем. Међутим, ни то није довело до заједничког напада и заузимања овог града. Док су се дешавала таква надгорњавања и одуговлачења, Скадар је постао предмет интересовања великих сила.¹⁷

Још један догађај на самом почетку ратних операција, у ноћи 25/26. септембра, пореметио је кохезију у црногорској војсци. Наиме, под чудним околностима погинуо је бригадир из Бјелопавлића Блажо Бошковић, командант друге дивизије у Зетском одреду. Ни до данас није тачно утврђено како је погинуо Бошковић. Према неким верзијама и гласинама, убијен је по наређењу трећег краљевог сина, Петра; по другој су га убили Кучи, а према званичној верзији извршио је самоубиство јер је „већ од неког времена патио од јаке неурастеније...” Све у свему, поређење са другим сличним случајевима који нијесу били ријетки за вријеме владавине Петровића, као и сами начин објављивања разлога смрти, показују да су оправдане сумње да је бригадир Бошковић убијен. Сумње поткрепљује и чињеница да је команду над Бошковићевом јединицом одмах преузео стари бригадир из Куча Велиша Лазовић, човјек одан двору. Он се и раније истицао у борби против неистомишљеника, при чему није бирао средства, па ни према својим племеницима, ако би се јавила икаква сумња у лојалност Петровићима. Иначе, бригадир Блажо Бошковић сахрањен је у Фундини, на сеоском гробљу, гдје су му посмртни остаци доскора почивали (примј. В. И.).¹⁸

¹⁷ Н. Шкерковић, *н. г.*, 580–582.

¹⁸ Популарност бригадира Бошковића била је велика, како код његових Бјелопавлића, тако и у Црној Гори уопште. До данас су остале многобројне приче, прерасле у легенде, као, да се потписивао са шест слова Б (Бошковић Ба-

Без обзира на све потешкоће, црногорска војска је за само мјесец дана постигла велике успјехе. У званичном извјештају се каже: „Данас се навршује мјесец дана да је Црна Гора објавила рат Турској за своје животне интересе и за спасавање од коначног истребљења родне браће своје. Ђурђеви Стубови, Пећка Патријаршија, Високи Дечани, све свете немањићке задужбине, које су у ропству пет вјекова провеле радосно уздижу благодарења Богу са топлим молитвама за здравље и срећу свога Ослободиоца... и Његове Савезнике...”¹⁹

IV

Ослобођење велике територије у Рашкој области и Метохији и спајање србијанске и црногорске војске, у Цетињу је примљено с одушевљењем: „Након пуне сто и три године из првог неуспјелог покушаја, ево се, Богу хвала, сретно остварава спасоносна зами-сао Великог Карађорђа... за обнову старе славе и величине — здружење граница двију слободних српских држава...” Такође, вијест о паду Једрена „изавала је силну радост”, пред бугарским посланством су организоване демонстрације, а присутне је поздравио бугарски посланик Колушев. Демонстранти су том приликом прошетали до посланства Србије и ту отпјевали химну „Боже правде”.²⁰

Аустроугарска, највећи непријатељ балканских народа и највећи противник балканских ратова, како би спријечила државе савезнице у рату, радила је на стварању велике Албаније. Међутим, због великих и брзих успјеха у Новопазарском санџаку, она се већ помирила с тим да та област не може ући у састав будуће Албаније, не само због војних успјеха српских држава, већ и због тога што су у тој области у огромној већини становници „Словени православци и муслимани”. Друга је прича била са Скадром. Монархија је имала увијек аргументе за уцјене Црне Горе и њене династије, као и многе комбинације.²¹

ја Блажо бригадир Брдске бригаде)-примј. В. И. Видјети: *Глас Црнојорца*, 43, 29. 9. 1912.

¹⁹ *Глас Црнојорца*, 49, 27. 10. 1912.

²⁰ *Глас Црнојорца*, бр. 8 (16. 02. 1913), под насловом: „Српски Олимп” и бр. 1 2 (16. 3. 1913).

²¹ Видјети опширније: Михаило Војводић, *Скадарска криза 1913. године*, Београд, 1970; Новица Ракочевић, *Црна Гора и Аустро-Угарска 1903-1914*, Титоград, 1983, 111-120.

Балканске државе савезнице у прва два мјесеца рата оствариле су, углавном, своје ратне циљеве. Србија је ослободила Косово, Македонију до Ђевђелије и један дио Старе Србије. Чак је и Бугарској слала помоћ код Једрена, заузела сјеверни и централни дио данашње Албаније и изашла код Љеша и Драча на Јадранско море. Грчка је била надомак ослобођења Јањине. Црна Гора је ослободила већи дио Старе Србије и Метохије, и била пред главним ратним циљем — Скадром. Бугарска је била у најнеповољнијем положају јер је њена војска, поред ратних губитака, страдала и од колере.²²

На успјех балканских држава реаговале су велике силе, свака из свог угла и интереса. Дошле су на идеју о сазивању конференције због балканског проблема, како су наглашавале. Истовремено са Лондонском мировном конференцијом састала се и конференција амбасадора великих сила под предсједништвом енглеског министра Едварда Греја, за рјешавање питања Албаније. Амбасадори су се сагласили са формулом Аустроугарске и Италије о стварању самосталне Албаније, с начелном одлуком да се њене границе имају додиривати с једне стране са Црном Гором, а с друге са Грчком. Са овим је дефинитивно спријечен излаз Србије на море. Примирје је потписано и прије почетка конференције, 20. новембра 1912. године, под условом да војске зараћених страна остану на својим дотадашњим положајима.

Међутим, криза је ђукнула свом жестином у прољеће 1913. године због конфликта Црне Горе и Аустроугарске око Скадра и дефинитивних граница Црне Горе и Албаније. Турска је покушавала да добије на времену надајући се неслози великих сила. Непријатељства око Скадра нијесу практично ни престајала, а преговори о миру са Турском прекинути су јануара 1913. године и на свим осталим савезничким фронтима. И послије поновних сукоба, Конференција амбасадора великих сила није прекидала рад, који се односио углавном на питање Албаније.²³

И поред тога што су велике силе одлучиле да Албанија са Скадром постане независна држава, црногорска влада је одбила повлачење војске. Послије дуге опсаде, црногорска војска је ушла у Скадар 10. априла 1913. године. Обје зараћене стране претрпјеле су велике губитке.

²² М. Војводић, *Скадарска криза...*, 33–37, н. д.

²³ Исто.

Јавност је обавијештена: „Скадар је пао! Душа трепери од радости, срце живље бије, откуцаји струје муњевитом брзином од брата до брата широм Црне Горе, по цијелом Српству. У данашњој прољетној рујној зори радосно се заблистао врх Ловћена, свете планине, симбол слободе и вјере у српску свијетлу будућност!”

Знајући да су велике силе одлучиле да Скадар, упркос свему, буде албански, *Глас Црнојорца*, супротно томе, образлаже: „Скадар је био престоница прве српске краљевине Војиславића у пред-Немањихко доба, а послвије Немањиха опет престоница Зете, посљедње независне државе српске Балшића, чији се посљедњи Господар Иван Црнојевић није покорио силном освајачу, него се склонио у неприступачне планине зетске и ту основао данашњу Црну Гору, која од тада није престајала тежити, да ослободи Зету, и у њој Скадар, који је остао до дана данашњега вазда Српски у свијести народној докле год допиру српске народне пјесме, које прописују и грађење Скадра, једном краљу српском, затим кад је турска сила завладала Зетом у њој је нашла српску културу која није изостајала култури најпрогесивнијих...”. Даље се поставља питање: „Је ли виша култура од ове Скадар поарбанасила? На то одговара довољно данашње културно стање арбанашко. Је ли законита турска владавина? На то одговарају Босна и Херцеговина и Новопазарски санџак гдје се сачувао најчистији српски језик и код мухамеданског становништва. Него је ту српску културу истријебио разуздани Арнаутлук простим злочинствима истребљујући српски народ и Скадар тако са околином поарбанасио...”²⁴

V

Најпослије, под притиском великих сила Црна Гора је морала да се повуче из Скадра. Због тога је „ратна” влада Митра Мартиновића, која се није мирила са тим, него се залагала за отпор с оружјем у руци, поднијела оставку 21. априла, а нову је образовао Јанко Вукотић.²⁵ Почетком маја 1913. године црногорска војска је предала Скадар међународним трупама које је предводио енглески адмирал Бурнеј. Црногорску страну у примопредаји представљао је

²⁴ *Цетињски вјесник*, 30, 10. 4. 1913; *Глас Црнојорца*, бр. 16, 11. 4. и бр. 17, 19. 4. 1913.

²⁵ Видјети: Митар Мартиновић, *Рајне године 1912–1916*, Београд, 1996.

бригадир Јово Бећир, који се обратио енглеском официру ријечи-ма: „Завидим срећи мојега претходника, јуначког браниоца Скадра Есад-паше, који је оружјем у руци до потоњег часа морао да брани ову тврђаву, овај примјер достојан чуђења. Слиједио бих му и ја, макар и против воље и жеља мојега Врховног Команданта, да је која усамљена војска покушала да нам отме ово мјесто тако нам драго, за које смо везани историјском прошлошћу и побједоносним заузећем од стране наших трупа. Али моја је судбина сасвим другачија од Есад-пашине, јер попуштам не оружјем у руци, већ под притиском уједињених Великих сила... налазим у овоме за мене жалосном тренутку једину утјеху, што Скадар предајем сину племенитог енглеског народа, вама, господине адмирале, пун увјерења и наде, да ви никада нећете допустити, да велики број гробова наших јунака, погинулим на утврђеним положајима ове вароши, буде и од кога оскрнављен...”²⁶

Међутим, рат Србије и Црне Горе је настављен са бившим савезником Бугарском (познат као Други балкански рат). Црногорске јединице су ишле у помоћ србијанској војсци, а прелазећи преко Косова и Македоније, дочекиване су са великим одушевљењем. Случај је хтио да се баш пред Видовдан нађу двије српске војске на Косову: „...Косово некад тужно, чијој је жалосној успомени намијењен сјутрашњи дан, ослобођено је, освећено је. До јуче тако рећи знамење пропасти цијелог једног народа, од данас обиљежје побједе и поноса. Погрешке предака, сливене у косовску трагедију, преобратиле су се у врлине савременика... Народни геније учио је покољења све српској мисли која је бивала јача уколико су гоњења исте била бездушнија... На Косову су се јуче загрлиле двије српске војске. Срца браће из обје српске краљевине могла су својим откуцајима казивати своја осјећања једног и истог народа, који је толико журио за сједињењем Српства од Дунава до Мора...”²⁷

Други балкански рат, односно рат савезника Србије, Црне Горе, Грчке и Румуније, која им се прикључила против Бугарске, завршен је побједом и преговорима у Букурешту 13. јула, а примирје је закључено 18. јула, када су и посљедње борбе на фронтovima престале, да би се са Бугарима дефинитивно закључио мир 28. јула 1913. године. У Другом балканском рату против Бугарске Црна

²⁶ Глас Црнојорца, 20, 4. 5. 1913.

²⁷ Цейшињски вјесник, 48, 14. 6. 1913.

Гора „није ништа добила, нити је она за то што тражила, јер је у њему учествовала из осећања солидарности са Србијом и да би јој помогла у одбрани од бугарског напада”.²⁸

На крају, умјесто закључка, цитираћу једним дијелом тадашњи службени црногорски лист *Глас Црнојорца*, који о балканским ратовима еуфорично закључује да су „прошла два побједоносна рата „, у којима су исписане „најјасније и најславније „странице историје српског народа „од времена Душана Силног до данас „, овјенчавши ловорикама српске владаре и војске, и, „необориво „још једном утврдивши „освештано братство оружја и јединство осјећаја Црне Горе и Србије”. Показале су се јунаштвом „војводе од Плочника на Куманову, Битољу, Скадру, Једрену, Дечићу, Прилепу, осветиле Сливницу на крвавој Брегалници”, гдје „дух побједника са Велбужда поведе њихове војске слави и побједи „. Стародревна Пећ била је свједок кад су се „саставиле и загрлиле „братске и савезничке војске Црне Горе и Србије; поред великог добитка „што се остварила врућа жеља Св. Петра Цетињског и Карађорђа” да Србија и Црна Гора саставе своје границе „, побједнички ратови су имали за резултат „знатно територијално повећање српских држава које су се готово подвостручиле...”²⁹

Vukić ILINČIĆ

THE JUSTIFYING OF BALKAN WARS ACCORDING TO THE
PUBLIC OPINION IN MONTENEGRO OF THE 1912–1913

Summary

Balkan Wars are considered as one of the most important events in the modern-history of Montenegro and Serbia. By the Balkan liberation Wars the two Serbian states managed to set free the unliberated administrative districts where the Turkish government used to take of the shocking reprisals over the Eastern Orthodox population.

Due to Balkan Wars the allies: Montenegro, Serbia, Bulgaria and Greece demonstrated apart from that by the joint forces are supposed to be the barrier against all of

²⁸ Видјети опширније: Божидар Божо Вуковић, *Рајн Црне Горе и ројив Турске и Бујарске 1912–1913. и рад на унији и сарадњи са Србијом*, Цетиње, 1971, 130–140.

²⁹ *Глас Црнојорца*, 36, 15. 8. 1913.

the conquerors at Balkan and so by the united action to be able in fact to adapt and realize the only justified solution i. e. Balkan has to belong to the Balkan peoples.

The public mind in Montenegro in spite of the great efforts and the losses of human and material goods, was delighted by the idea of liberation the unliberated districts and by the final driving out of the Turkish government from the Balkan peninsula. The entire Montenegro regardless of the political differences, the prostration of the material goods and human losses considered Balkan Wars as necessary for the general national and social welfare and in relation in such way to obtain the correction of the centuries-old historical injustice.

Key words: Balkan Wars, Skadar, Montenegrin press, liberation...